

СТРАТЕГІЇ ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ ПАМ'ЯТІ В СУЧАСНОМУ ЛІТЕРАТУРНОМУ ДИСКУРСІ: ДОСВІД «НОВОГО РОЗСТРІЛЯНОГО ВІДРОДЖЕННЯ»

Міркевич Лідія,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, історико-філологічного факультету Приватного вищого навчального закладу «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне, Україна)

Науковий керівник: Овдійчук Лілія,

кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач, професор кафедри української мови та літератури Приватного вищого навчального закладу «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне, Україна)

Анотація. У статті досліджено механізми збереження культурної пам'яті в умовах сучасної російсько-української війни. На прикладі творчої спадщини В. Вакуленка, М. Кривцова та В. Амеліної проаналізовано стратегії меморіалізації, що реалізуються через літературну рецепцію та комеморативні проекти, зокрема архів пам'яті «Недописані». Особливу увагу приділено концепту «Нового Розстріляного Відродження» як інструменту осмислення історичної тягlosti нищення української інтелігенції. Висвітлено роль документальних та поетичних текстів у формуванні національного наративу спротиву.

Ключові слова: культурна пам'ять, меморіалізація, «Нове Розстріляне Відродження», проєкт «Недописані», літературна рецепція, Володимир Вакуленко, Максим Кривцов, Вікторія Амеліна.

Abstract. The article examines the mechanisms of preserving cultural memory during the contemporary Russo-Ukrainian war. Based on the creative heritage of V. Vakulenko, M. Kryvtsov, and V. Amelina, the study analyzes memorialization strategies implemented through literary reception and commemorative projects, specifically the "Nedopysani" (Unfinished) memory archive. Particular attention is paid to the concept of the "New Executed Renaissance" as a tool for understanding the historical continuity of the destruction of the Ukrainian intelligentsia. The role of documentary and poetic texts in forming the national narrative of resistance is highlighted.

Key words: cultural memory, memorialization, "New Executed Renaissance", "Nedopysani" (Unfinished) project, literary reception, Volodymyr Vakulenko, Maksym Kryvtsov, Viktoriia Amelina.

Повномасштабна війна рф проти України спричинила безпрецедентні втрати в українському культурному просторі. Загибель на фронті письменників внаслідок воєнних злочинів росії актуалізувала в суспільній свідомості концепт «Нового Розстріляного Відродження». Цей феномен набув форми колективної травми, що потребує осмислення та опрацювання. У цьому контексті критично важливим є формування дієвих стратегій збереження пам'яті про митців-воїнів та їхню творчість. Спадщина загиблих авторів – зокрема Володимира Вакуленка, Вікторії Амеліної, Максима Кривцова – постає як перерваний наратив, що трансформується у «медіум пам'яті» та засіб конструювання національної ідентичності. Дослідження цих процесів є формою інтелектуального супротиву та механізмом подолання культурної травми й протидії культурному геноциду в умовах російсько-української війни.

Проблема збереження пам'яті про сучасних митців та їхній внесок у літературний процес під час війни перебуває у фокусі уваги як науковців, так і медійників. Підґрунтям дослідження є праці Т. Бикової, Ю. Бордюк, О. Деркачової, Р. Марциняк, Л. Овдійчук. Важлива роль у популяризації та меморіалізації постатей належить медійним проектам М. Барчук, О. Герасим'юк та Є. Ліра, К. Литвиненко, Є. Подобної, В. Солод, а також рефлексіям письменників П. Вишебаби, В. Пузіка, О. Стяжкіної.

Попри наявність публіцистичних та літературознавчих розвідок, залишається потреба у комплексному філологічному аналізі творів як художніх явищ у поєднанні з методологією студій пам'яті (Memory Studies). Невирішеною частиною загальної проблеми є детальна систематизація жанрово-стильових особливостей та ціннісно-світоглядних домінант текстів-свідчень, що дозволяє розглядати їх не лише як меморіальні артефакти, а й як естетично вартісні об'єкти.

Метою статті є дослідження стратегій збереження та актуалізації культурної пам'яті в сучасному українському літературному процесі через аналіз поезики та ідейно-тематичного спрямування творів Володимира Вакуленка-К., Вікторії Амеліної, Максима Кривцова-«Далі».

Для досягнення мети поставлено такі *завдання*:

- уточнити сутнісні характеристики базових понять дослідження в контексті теорії культурної пам'яті та «простору спогаду» (за А. та Я. Ассманами);
- проаналізувати твори воєнної тематики зазначених авторів як медіуми культурної пам'яті;
- виявити жанрові та стильові особливості мемуарних і поетичних текстів, створених в умовах війни;
- розглянути ціннісно-світоглядні домінанти творчості, що відображають стратегії збереження національної ідентичності та досвід опору агресії.

Дослідження культурної пам'яті (Memory Studies) на зламі XX–XXI століть має міждисциплінарний характер. Це дозволяє аналізувати літературу не лише як естетичний феномен, а як динамічне середовище трансформації і збереження суспільного досвіду. Російсько-українська війни зумовила акцент на літературі як ключовому медіумі меморіалізації. Це спонукає до розробки інструментарію студій пам'яті через осмислення текстів, які фіксують травму «тут і зараз».

Моріс Гальбваск (Альбавск) (Maurice Halbwachs) перший акцентував на розмежуванні функцій історії та пам'яті, позаяк історія тяжіє до універсальності і пропонує «мертвий» опис подій, тоді як колективна пам'ять «жива», бо вона завжди суб'єктивна і належить конкретній групі. Проте якщо спогади не мають просторової опори (місто, вулиця, сад), за М. Гальбваском, то група не може пам'ятати. [12] На основі цих ідей німецькі дослідники Аляйда та Ян Ассмани розробили теорію колективної пам'яті, розмежувавши комунікативну пам'ять (живе спілкування поколінь, що охоплює 80–100 років) та культурну пам'ять (тривале збереження сенсів через тексти, ритуали та пам'ятки). Аляйда Ассман розширила цей підхід концепцією «простору спогаду» з урахуванням етичного чинника та викликів сучасності разом з механізмами функціонування пам'яті в медіалізованому світі. Основою пам'яті є спогад, який окреслює «простір спогаду» (Memory Space). [3] Простір спогаду постає не як статичне сховище, а як активний процес взаємодії між накопичувальною і функціональною пам'яттю або іншими словами між «архівом» та «каноном». Для сучасної воєнної літератури (а це щоденникові записи, фронтові поезії, есеї, образки, дописи у соцмережах) цей підхід є визначальним, оскільки дозволяє простежити перехід індивідуальних свідчень із приватного архіву до загальнонаціонального канону, маркуючи культурний простір України.

В Україні проблеми культурної пам'яті були у фокусі уваги Т. Гундорової, О. Забужко О. Стяжкіної. Зокрема, О. Забужко у збірці есеїв «Наша Європа» наголошує на важливості опрацювання різних аспектів культурної пам'яті та на ролі інтелектуалів у кризові періоди, коли необхідне широке осмислення культурних явищ та феноменів. [6] Науковці, письменники, журналісти долучилися до осмислення і дослідження феномену «Нового Розстріляного Відродження» через публікації, медійні проекти.

Парафраз «Нове Розстріляне Відродження» уведено в літературознавчий і загалом суспільний дискурс Вікторією Амеліною, яка у передмові до «Окупаційного щоденника» Володимира Вакуленка («Я перетворююсь... Щоденник окупації. Вибрані вірші») провела пряму паралель між сталінськими репресіями 1930-х років та сучасним нищенням росією української творчої інтелігенції: «...якщо в української культури є

шанси на те, що цього разу пощастить не лише рукописам, а й самим авторам, то лише завдяки тому, що ми чинимо спротив. Інакше – це знову Розстріляне Відродження: так само в полях, так само в безіменних могилах...» [1, с.10] Сама Вікторія загинула невдовзі після виходу книги, ставши частиною цього самого явища. У межах *Memory Studies* цей вислів є новим меморіальним кодом, а отже, спонукає до осмислення творчої долі митців, які загинули на полі бою: кожен на своєму відтинку фронту: у війську чи в тилу, чинячи спротив агресії РФ зброєю, словом, справами.

У дослідженні виокремлено три основні стратегії, що трансформують літературний текст у медіум культурної пам'яті:

- *Документалізація як форма свідчення (Спадщина В. Вакуленка)*
- *Колективна солідарність та тяглість (Проекти В. Амеліної)*
- *Естетизація воєнного побуту та емоційна емпатія (Творчість М. Кривцова).*

Документалізація як форма свідчення. Спадщина Володимира Вакуленка «Окупаційний щоденник («Я перетворююсь... Щоденник окупації. Вибрані вірші» [4] письменника з Харківщини є фактом документалізації війни як форми свідчення. В. Вакуленко, перебуваючи в с. Капитолівка Ізюмського району Харківської області у повній блокаді, вів щоденник, у якому фіксував перебіг окупації і злочини окупаційної влади в надії, що зі записи будуть передані у міжнародні організації й опубліковані. Зошит із нотатками він закопав у саду під вишнею. Наприкінці березня 2022 року його викрали російські окупанти, катували і вбили двома пострілами з пістолета Макарова. Тіло письменника знайшли на місці масового захоронення в Ізюмі, опізнали за простреленими документами, татуванням та експертизою ДНК. Після деокупації Ізюмщини батько Володимира Вакуленка разом з Вікторією Амеліною відкопали зошит, у якому автор залишив часточку себе: *«Перетворююсь в розділ, у простір, у постріл. Створюю те, що, либонь, на погибель приречене»*. [4, с. 82]. Невдовзі В. Амеліна опублікувала діаріуш митця, його вірші. Отже, «Окупаційний щоденник» – це не лише літературний факт, а речовий доказ, архівація безпосереднього досвіду: *«Другого дня окупації рашисти троцили все. Невдовзі село перетворилося на зруйновану пустку»*. [4, с. 59] Таким чином відбулося перетворення приватного запису на публічний меморіальний артефакт. Функція, яку виконує цей документ – фіксація правди, яка протидіє забуттю та дезінформації. Це стратегія «рятування голосу» з-під окупації.

Колективна солідарність та тяглість (проекти В. Амеліної та «Недописані»). Вікторія Амеліна, письменниця та громадська діячка зі Львова для збереження культурної пам'яті обрала стратегію інтелектуального зв'язку між поколіннями і свідомо вписала сучасні події в історичний контекст: репресії радянської влади проти українських митців у

30-их роках XX століття. Механізмом для реалізації стратегії збереження пам'яті загиблих письменників став концепт «Нового Розстріляного Відродження», який ґрунтується на термінологічній спадкоємності: від метафори Єжи Гедройця «Розстріляне відродження», що маркувала трагічну долю української творчої еліти 1930-х років, до її сучасної реінтерпретації. Такий парафраз підкреслює тяглість російської колоніальної політики щодо митців України. У контексті цього незавершеного проєкту знаковим є факт віднайдення і публікації окупаційних щоденних записок і віршів В. Вакуленка. Ідею загиблої Вікторії Амеліної підхопили Олена Герасим'юк, письменниця і парамедицина добровольчого медичного батальйону «Госпітальєри» та Євген Лір, перекладач, письменник і військовослужбовець своїм проєктом «Недописані», [10] у якому основою є метафора «недописаності» життя і творчості митців, які загинули на фронті або від терористичних атак ворога, і розглядаються як тексти, перервані на півслові. Автори проєкту свою місію бачать у тому, щоб «дописати» ці історії через голоси рідних, друзів, побратимів, а також – що найважливіше – через актуалізацію їхніх власних творів, здійснюючи таким чином культурну меморіалізацію. У «Видавництві Старого Лева» посмертно була видана збірка В. Амеліної «Свідчення» [2], де вміщено поетичні твори, написані Вікторією з початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну. Останній вірш був створений за кілька днів до її загибелі під час ракетного удару по Краматорську 27 червня 2023 року.

Один із текстів, датований 7 травня 2022 р., звучить як болісний відгук на втрати української армії:

*В ім'я державної таємниці
клянуся: я втрати не рахуватиму.*

Не рахуватиму до нестями

І до кінця війни

(Насправді я починала – збилась). [2, с.16]

Цей вірш – свідомо відмова від сухої статистики на користь етичного проживання втрати. Авторка апелює до теми морального обов'язку, вибору та «ціни» свідчення під час війни. Проєкт «Недописані» інтегрував в архів пам'яті збірку «Свідчення» та опис діянь В. Амеліної як частину загальнонаціональної стратегії меморіалізації.

Станом на лютий 2026 року інституція «Недописані» перетворилася на масштабний архів пам'яті з 289 імен, з яких понад 230 – письменники, що загинули після 24 лютого 2022 року. Ця меморіальна ініціатива формує новий канон у контексті не тільки літератури, а загалом в культурній пам'яті українців. Тяглість культурної пам'яті у цьому проєкті забезпечена тим, що «недописані» біографії і творчість Володимира Вакуленка і Вікторії Амеліної збережені за допомогою інструмента «реактивної меморіалізації», що фіксує присутність митця в культурі попри його фізичну відсутність.

Окрім того, це впливає на сучасний літературний канон, є каталізатором канонізації, де «недописаність» творчої біографії не ознака неповноти, а символом неперервності українського культурного тексту. Творчість загиблих митців перестає бути маргіальною, а стає стрижнем сучасного літературного канону, адже *«література фіксує і посилює ідентичність і є одним із способів зрозуміти себе, своє коріння і призначення. Вона дає підставу зрозуміти, що ти українець»*. [9] Певною мірою, «Недописані» – це подолання розриву між поколіннями української інтелігенції й стратегія формування національної ідентичності через усвідомлену спадкоємність трагедії та боротьби.

На відміну від статичних пам'ятників, проект «Недописані» пропонує динамічну модель пам'яті. Як зазначила О. Герасим'юк: *«Наші голоси і свідчення очевидців – цінні артефакти на світовій арені. Буквально зброя, якою можна впливати на ворога»*. [9]

Естетизація воєнного побуту та емоційна емпатії. Поезія Максима Кривцова репрезентує філософію війни без героїзації, а радше як стратегію її антропологізації. Його тексти з прижиттєвої збірки «Вірші з бійниці» [7] та книги «На мінному полі пам'яті. Щоденники, есеї, оповідання», [8] виданої побратимом В. Пузіком після загибелі автора, сконцентровані на деталях, які викликають глибокий емоційний відгук. У творах побут, природа, війна взаємопроникають, внаслідок чого з'являються глибинні образи:

Як курява ковтає будинки.

Як рвуться сталеві нитки снарядів.

Як стираються вулиці, наче коректором.

Як пострібунчик сонця падає додолу. ... [8, с. 378-379].

Є рядки, які мають ефект «небезпечного читання», позаяк пам'ять автора навмисно залишає «розтяжки» для читача, спонукає до співпереживання:

моя голова котиться від посадки до посадки

як перекошиполе

чи м'яч

мої відірвані руки

проростуть фіалками навесні. [7, с.162]

Після загибелі автора ці тексти перетворюються на меморіальні об'єкти, що самостійно маркують простір пам'яті, роблячи його «замінованим» вічними образами: *«війна – як зуб, що болить»*, *«люди перетворюються в маки»*, *«зникали імена, зникали міста»*, *«туга нависала, як кості, міцна»*, *«війна це пісня без слів, без нот»*, *«війна пісня без пісні і пісня пісень»*. [7, 8]

Поезія Кривцова *«концентрує сув'язь утраченого і набутого, пережитого, відчуженого й осмисленого»* [11] й усе разом творить живий

образ воїна-митця, з яким читач встановлює емоційний зв'язок. Це стратегія перетворення «статистики втрат» на «живий голос», що апелює до емпатії.

Завдяки таким стратегіям творчість загиблих митців стрімко переходить із накопичувальної пам'яті (архівної) у функціональну (ту, що активно формує ідентичність тут і зараз): «... тому так важливо проговорювати як імена, так і тексти: для усвідомлення себе тут і тепер, для формування майбутнього пам'яттєвого дискурсу, для утвердження українського лицарського гранд-наративу, адже життєписи представників нового Розстріляного Відродження саме про це, як і їхня творчість, що зосереджена не лише на тематиці війни, а демонструє спектр конкурентно спроможних у європейському дискурсі тем та проблем». [5, с.66]

На основі проведеного аналізу випливає, що меморіалізація творчої спадщини В. Вакуленка, В. Амеліної та М. Кривцова – не просто вшанування пам'яті, а форма інтелектуального спротиву культурному геноциду. активний процес відновлення тяглості українського культурного коду. Меморіалізація через літературу – це не лише про минуле, а й про «проекцію в майбутнє».

Твори воїнів-митців трансформуються з суто художніх об'єктів у медіальні артефакти пам'яті, які виконують функцію «свідчення», що апелює до емпатії та сприяє подоланню колективної травми через естетичне переживання.

Використання парафрази «нове Розстріляне Відродження» у поєднанні з методологією Memory Studies дозволяє структурувати сучасний літературний процес як такий, що апелює до культурної пам'яті, дописує перервані наративи минулого через досвід сучасної війни, запобігає маргіналізації імен загиблих авторів та забезпечує їхню присутність у науковому й читацькому колах.

Матеріали дослідження можуть стати підґрунтям для вивчення творчості В. Вакуленка, В. Амеліної та М. Кривцова-«Далі» у закладах освіти. Це дозволить не лише вивчати ці тексти як художні явища, а й формувати у молодого покоління глибинне розуміння зв'язку між літературою, історією та формуванням національної ідентичності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амеліна В. Незавершене речення Володимира Вакуленка. Передмова. *Я перетворююсь... Щоденник окупації. Вибрані вірші* / В. Вакуленко-К. Харків : Віват, 2023. С. 5–11.
2. Амеліна В. Свідчення. Львів: Видавництво Старого Лева. 2024. 80 с.
3. Асман А. Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті / пер. з нім. К. Дмитренко, Л. Доронічева, О. Юдін. Київ : Ніка-Центр, 2012. 440 с.
4. Вакуленко-К. В. Я перетворююсь... Щоденник окупації. Вибрані вірші. Харків : Vivat, 2024. 192 с. URL:

https://play.google.com/store/books/details?id=J8_eEAAAQBAJ (дата звернення: 29.04.2026)

5. Деркачова О. Нове розстріляне відродження в сучасній українській літературі як чинник формування національної ідентичності: освітній потенціал інтегрованого курсу літератур. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. 2026. Вип. 1 (55). С. 61–69. DOI: [https://doi.org/10.24144/2663-6840/2026.1.\(55\).61-69](https://doi.org/10.24144/2663-6840/2026.1.(55).61-69). (дата звернення: 29.04.2026)

6. Забужко О. Наша Європа. Київ : Комора, 2025. 304 с.

7. Кривцов М. Вірші з бійниці. Київ : Наш Формат, 2024. 192 с.

8. Кривцов М. На мінному полі пам'яті. Київ : Наш Формат, 2025. 416 с.

9. Литвиненко К. «Єдиний шанс зберегти творчість – поширювати її». Інтерв'ю із засновниками проєкту «Недописані» Оленою Герасим'юк та Євгеном Піром. ЛЮК. 27.01.2025. URL: <https://lyuk.media/behind-city/nedopysani/> (дата звернення: 29.04.2026)

10. Недописані. URL: <https://www.instagram.com/nedopysani.project/> (дата звернення: 29.04.2026).

11. Овдійчук Л. Творчість Максима Кривцова в історико-біографічному контексті. *Художня версія історії: письменники на війні* : монографія / за ред. Г. Л. Токмань. Переяслав ; Чернівці : Друк Арт, 2025. С. 243–253.

12. Halbwachs M. La mémoire collective. Paris : Presses Universitaires de France, 1950. 170 p.